

DOI: 10.33270/05257004.27
УДК 343.9:340.1

ФЕДИТНИК Василь*

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2890-0780>

Зловживання владою або службовим становищем: сучасна доктрина та практика Верховного Суду

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем у контексті сучасної кримінально-правової доктрини та практики Верховного Суду. Увагу зосереджено на дослідженні суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 Кримінального кодексу України, яка охоплює прямий умисел, спеціальну мету – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або інших фізичних чи юридичних осіб, а також мотиви, що визначають спрямованість протиправної поведінки службової особи. Проаналізовано чинну редакцію ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України, відповідно до якої кримінальна відповідальність пов'язана з умисним використанням влади чи службового становища всупереч інтересам служби за умови настання істотної шкоди охоронюваним законом правам й інтересам. Акцентовано на еволюції підходів законодавця до визначення мети одержання неправомірної вигоди як конструктивної ознаки складу кримінального правопорушення. Досліджено актуальну судову практику Верховного Суду та Касаційного кримінального суду (справи № 359/2636/19, № 278/1664/20, № 757/11969/18-к), яка свідчить про наявність різних підходів до тлумачення ролі мотиву, мети й усвідомленості дій службової особи в структурі суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Розглянуто особливості правової дискусії щодо співвідношення мети одержання неправомірної вигоди й факту усвідомленого зловживання владою під час кваліфікації діянь за ст. 364 КК України. Здійснено порівняльно-правовий аналіз національних і міжнародних антикорупційних стандартів, зокрема положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції та ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, що надає можливість обґрунтувати ключову роль протиправного використання службових повноважень для одержання неправомірної вигоди й необхідність дотримання принципів юридичної визначеності та пропорційності кримінальної відповідальності. У висновках зазначено, що комплексне оцінювання суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем із пріоритетом спеціальної мети одержання неправомірної вигоди є необхідною умовою правильної кримінально-правової кваліфікації, ефективної протидії корупційним виявам та узгодження національної правозастосовної практики з міжнародними стандартами.

Ключові слова: зловживання владою; службове становище; суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; умисел; неправомірна вигода; мета; мотив.

Історія статті:

Отримано: 01.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 07.10.2025

Рекомендоване посилання:

Федитник В. Зловживання владою або службовим становищем: сучасна доктрина та практика Верховного Суду. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 249–257. DOI: 10.33270/05257004.27

*Відповідальний автор

Вступ

Зловживання владою або службовим становищем є одним із ключових виявів корупційної поведінки, що підриває законність, ефективність державного управління та довіру громадян до органів влади. Актуальність дослідження цього кримінально-правового явища посилилася в умовах сучасного розвитку національної доктрини та практики Верховного Суду, де визначення меж суб'єктивної сторони злочину має критичне значення для правильного застосування закону (Burdin, & Yushkevych, 2024).

Науковці зауважують, що для належної кваліфікації злочину необхідно враховувати не лише об'єктивні дії службової особи, а й її умисел, спеціальну мету та мотиви. Спеціальна мета, зокрема одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або інших осіб, є визначальною ознакою складу злочину (Horobets, 2025; Aidynian, 2021). Використання спеціальних знань під час розслідування та правильне визначення способів вчинення злочину сприяють ефективному застосуванню норм ст. 364 КК України (Kachan, 2025; Pervii, 2022).

Правова доктрина спрямовує увагу на проблему розмежування зловживання владою та перевищення службових повноважень, що має вирішальне значення в практиці Верховного Суду. Складність тлумачення суб'єктивної сторони зумовлена наявністю різних підходів щодо ролі мотиву та спеціальної мети, що відображено у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20 і № 757/11969/18-к (Krasnytskyi, 2025; Aidynian, 2021).

Науковці досліджують доказування умислу та спеціальної мети, а також особливості проведення слідчих (розшукових) дій, які дають змогу встановити спрямованість протиправної поведінки службової особи (Kurychenko, 2023; Hrytsiuk, & Kachan, 2021). Важливе значення має правильне тлумачення понять «одержання неправомірної вигоди» та «зловживання службовим становищем», що забезпечує юридичну визначеність і пропорційність кримінальної відповідальності (Buchynskyi, 2024; Tsyvinskyi, 2022).

Урахування суб'єктивної сторони злочину – прямого умислу, спеціальної мети та мотивів – є необхідною умовою ефективного правозастосування та формування єдиної практики Верховного Суду у справах про зловживання владою або службовим становищем (Kharchenko, 2022; Podkovenko, & Holubieva, 2022; Vozniuk, & Mishura, 2024). Також актуальною є інтеграція національної практики з міжнародними антикорупційними стандартами, що засвідчує пріоритет спеціальної мети одержання неправомірної вигоди для кваліфікації злочину.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених аналізу суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем і вивченню практики Верховного Суду, низка важливих аспектів залишається недостатньо

дослідженою. Зокрема, суперечливими є підходи до визначення ролі мотиву та спеціальної мети одержання неправомірної вигоди, питання узгодження національної судової практики з міжнародними антикорупційними стандартами, а також проблеми комплексного оцінювання усвідомленості дій службових осіб. Усі ці аспекти визначають актуальність подальших досліджень і формування цілісного підходу до правової кваліфікації таких кримінальних правопорушень.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових, спеціально-правових і міждисциплінарних підходів, що забезпечили системність, обґрунтованість і доказовість у визначенні кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем та практики застосування ст. 364 КК України Верховним Судом. Емпіричну базу дослідження становлять чинна редакція Кримінального кодексу України, законодавчі акти, що регулюють антикорупційну діяльність, матеріали судових рішень Верховного Суду та Касаційного кримінального суду у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20, № 757/11969/18-к, а також доктринальні положення українських і зарубіжних авторів щодо суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем і неправомірної вигоди.

Для забезпечення комплексного аналізу застосовано такі методи: *діалектичний метод* – для виявлення закономірностей формування суб'єктивної сторони злочину та взаємозв'язку умислу, мети й мотиву; *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення національної практики Верховного Суду з міжнародними антикорупційними стандартами та практикою інших держав; *системно-структурний метод* – для визначення ролі окремих елементів суб'єктивної сторони в структурі складу злочину та їх взаємодії з об'єктивними ознаками; *догматичний метод* – для уточнення змісту понять «зловживання владою», «службове становище», «неправомірна вигода», «мотив» і «спеціальна мета»; *метод узагальнення* – для виявлення прогалин у наукових дослідженнях і формулювання пропозицій з удосконалення кримінально-правової кваліфікації та практики правозастосування.

Результати й обговорення

В умовах реформування системи кримінальної юстиції ефективність кримінально-правових заборон у сфері службової діяльності визначає рівень довіри до публічної влади та спроможність держави протидіяти корупційним виявам. Сучасний етап розвитку кримінального законодавства України у сфері протидії корупції характеризується суттєвою трансформацією підходів до визначення ознак складу зловживання владою або службовим становищем, передусім його

суб'єктивної сторони. Дискусійним є питання визначення мети вчинення цього правопорушення як конструктивної ознаки складу злочину.

Відмітною рисою національної моделі криміналізації зловживання владою або службовим становищем є зосередження уваги не на корисливому мотиві чи особистому інтересі, а на меті одержання неправомірної вигоди. Такий підхід істотно відрізняється як від класичних доктринальних підходів, так і від окремих міжнародних рекомендацій, що зумовлює необхідність його критичного осмислення.

Цю концепцію було нормативно закріплено в Законі України від 21 лютого 2014 року «Про внесення змін до КК та КПК України щодо імплементації ст. 19 Конвенції ООН проти корупції», яким у ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК України) формулювання «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або інтересах третіх осіб» замінено на «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи»¹.

Відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 364 КК України, кримінальну відповідальність передбачено за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб².

Така дефініція дає змогу охопити широкий спектр дій, спрямованих на одержання неправомірної вигоди, засвідчуючи комплексний підхід законодавця та формуючи підґрунтя для ефективної кваліфікації кримінальних правопорушень. Принципово важливо, що мету одержання неправомірної вигоди в складі зловживання владою або службовим становищем визначають не джерелом її походження, а фактом протиправного використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей для отримання вигоди для себе чи інших осіб. Такий підхід узгоджується з визначенням корупції, закріпленим в абз. 6 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»³.

Певні орієнтири щодо розмежування корупційних та інших правопорушень було сформульовано в практиці Верховного Суду України на ранньому етапі становлення антикорупційного законодавства. Зокрема, у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 року «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією» зазначено, що використання посадовими особами державних коштів, приміщень, засобів транспорту чи техніки з власною або іншою неслужбовою метою не належить до корупційних діянь і тягне інший вид юридичної відповідальності⁴.

Водночас подальша еволюція кримінального законодавства України засвідчила ускладнення та диференціювання підходів до кола корупційних кримінальних правопорушень. Відповідно до примітки ст. 45 КК України, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, визнають корупційними лише в разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем. Це підтверджує, що корупційний характер діяння визначають не фактом одержання майнової вигоди, а способом її досягнення, тобто протиправним використанням службових повноважень, що сприяє точнішому й диференційованому тлумаченню поняття неправомірної вигоди.

Слід зазначити, що український підхід до визначення неправомірної вигоди частково узгоджується з міжнародно-правовими стандартами, хоча деякі нюанси відрізняються. Зокрема, ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року визначає корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди, які порушують належне виконання обов'язку особою, що отримує таку вигоду⁵. Українське законодавство конкретизує ці принципи, зосереджуючи увагу на протиправному використанні службових повноважень службовими особами для одержання неправомірної вигоди для себе або для інших осіб. Якщо Цивільна конвенція оперує терміном «хабарництво», то Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року розширює поняття корупційного правопорушення, включаючи розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна службовими особами з метою одержання вигоди для себе або інших осіб⁶.

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21 лют. 2014 р. № 746-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/746-18>

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

⁴ Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 трав. 1998 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-98>

⁵ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнар. док. від 4 листоп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_102

⁶ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Окреслений підхід відображає практичну потребу регулювання всіх можливих форм одержання неправомірної вигоди та відображений у національному законодавстві України. Хоча це формально ширше визначення, воно відображає практичну потребу регулювання всіх можливих форм одержання неправомірної вигоди. Водночас у національному законодавстві України корупційний характер кримінального правопорушення визначають не фактом розкрадання чи привласнення, а способом його вчинення через протиправне використання службових повноважень. Отже, аналіз міжнародних і національних підходів до визначення неправомірної вигоди засвідчує її ключову роль у формуванні суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем.

Суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, у сучасній кримінально-правовій доктрині розглядають як складну систему психічних елементів, тісно пов'язаних між собою та з об'єктивними ознаками складу злочину. Загальновизнаним є підхід, відповідно до якого зловживання владою або службовим становищем може бути вчинено виключно з прямим умислом (Porovych et al., 2022).

Ключовим елементом суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є спеціальна мета – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або іншої фізичної чи юридичної особи. У доктрині справедливо зауважують, що саме мета надає службовому зловживанню спрямованості та відмежовує його від інших форм неправомірної службової поведінки (Porov, 2025). Мета зловживання владою або службовим становищем, слушно зазначає М. І. Хавронюк, полягає не просто в порушенні службової дисципліни чи перевищенні повноважень, а в прагненні досягти конкретного бажаного результату у вигляді неправомірної вигоди (Khavroniuk, 2024). Водночас таку вигоду може усвідомлювати суб'єкт як таку, що буде одержана як шляхом її погодженого переходу, так і без згоди уповноважених осіб чи власника відповідних благ, що свідчить про широту й універсальність цього мотиваційного елемента.

Важливим є те, що в контексті ст. 364 КК України мета не зводиться до абстрактного бажання збагатитися. Вона функціонує як внутрішній детермінант поведінки, що обумовлює вибір конкретного способу використання влади або службового становища. Саме тому факт наявності умислу на одержання неправомірної вигоди або заподіяння шкоди, відірваний від реального вчинення суспільно небезпечного діяння та настання передбачених законом наслідків, не може слугувати підставою для кримінальної відповідальності. Такий підхід, на що обґрунто-

вано спрямовує увагу М. І. Хавронюк, суперечив би принципам *ultima ratio* та юридичної визначеності кримінального закону, перетворюючи кримінальне право на інструмент реагування на наміри, а не на реально заподіяну шкоду (Khavroniuk, 2024).

У цьому контексті принципове значення має питання інкримінування ознак «істотна шкода» й «тяжкі наслідки». У науковій доктрині та правозастосовній практиці утвердилася позиція, відповідно до якої ці ознаки можуть бути поставлені у вину службовій особі виключно за умови фактичного настання майнової шкоди в розмірах, визначених п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України (Porovych et al., 2022). Якщо ж особа діяла з умислом на заподіяння істотної шкоди або тяжких наслідків, однак фактично не завдала майнової шкоди або завдала її в меншому розмірі, вчинене підлягає кваліфікації без урахування спрямованості умислу щодо таких наслідків. У цьому разі можливе виключення кримінальної відповідальності з віднесенням діяння до сфери дисциплінарних чи адміністративних правопорушень.

Увагу привертає питання єдиного умислу в разі заподіяння шкоди різним суб'єктам права. У таких випадках, що не є поодинокими в практиці службових зловживань, кваліфікація має ґрунтуватися на загальному розмірі завданої майнової шкоди, оскільки саме він відображає реальний ступінь суспільної небезпечності діяння та узгоджується з принципом справедливості кримінальної відповідальності.

Порівняльно-правовий аналіз міжнародних стандартів, зокрема положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, засвідчує, що державам-учасницям надано можливість криміналізувати умисне зловживання службовими повноваженнями навіть без обов'язкової наявності наслідків у вигляді шкоди. Водночас для національної правової системи України, обґрунтовано стверджує М. І. Хавронюк (2024), критично важливим є поєднання умисного використання влади із фактичним настанням істотної шкоди.

Такий підхід послідовно утверджується як у доктрині, так і в актуальній судовій практиці, засвідчуючи значущість диференціації кримінально караного зловживання владою від службових проступків, дотримання принципу пропорційності та збереження кримінального права як крайнього засобу державного реагування.

Водночас ключовим елементом суб'єктивної сторони ст. 364 КК України є також мотив, який визначає спрямованість поведінки службової особи та є обов'язковою ознакою складу злочину. Зокрема, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 червня 2024 року у справі № 359/2636/19 зазначено, що

кримінально-правова кваліфікація діяння за ст. 364 КК України можлива лише за наявності трьох взаємопов'язаних ознак: 1) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; 2) вчинення такого діяння з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб; 3) заподіяння такими діями істотної шкоди охоронуваним законом правам й інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Відсутність однієї із зазначених ознак засвідчує відсутність складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України¹.

У психологічному аспекті мотив розглядають як комплекс внутрішніх спонукань, що спрямовують поведінку особи на досягнення визначених завдань, ініціюють протиправні дії та визначають їхні конкретні форми і способи. Судова практика підтверджує необхідність аналізу мотиву як обов'язкової ознаки складу злочину. Зокрема, у справі № 278/1664/20 від 23 квітня 2024 року Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду встановлено, що для кваліфікації дій службової особи як зловживання владою або службовим становищем необхідним є доведення наявності мотиву та зацікавленості службової особи в наданні неправомірної вигоди третій особі. В обставинах справи обвинувачений, перебуваючи на посаді головного державного інспектора митного посту «Житомир центральний», здійснив митне оформлення автомобіля VOLVO XC90 з неправильно зазначеним кодом УКТ ЗЕД, що призвело до зменшення митних платежів. Сторона обвинувачення стверджувала, що такі дії мали на меті одержання неправомірної вигоди для приватного підприємства, натомість суди попередніх інстанцій та Верховний Суд встановили, що немає доказів зацікавленості службової особи в отриманні такої вигоди третьою особою². Вирок засвідчив, що навіть наявність порушень у виконанні службових обов'язків не може автоматично слугувати підставою для кримінально-правової кваліфікації, якщо немає мети отримання неправомірної вигоди або корисливого мотиву. Суд також зазначив, що для доведення винуватості недостатньо припущень або більшої ймовірності версії обвинувачення, необхідним є доведення поза розумним сумнівом

кожного елементу, що формує суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Отже, постанова № 278/1664/20 акцентує на системотворювальній ролі мотиву й мети отримання неправомірної вигоди.

Водночас такі правові позиції не можуть бути адекватно осмислені без звернення до психологічного та кримінально-правового змісту мотиву як елементу внутрішньої детермінації поведінки службової особи. У психологічному вимірі мотив постає як складний комплекс внутрішніх спонукань, що зумовлює спрямованість волі особи, визначає вибір конкретної поведінки та способи реалізації умислу. У кримінально-правовому контексті мотив не завжди має статус обов'язкової ознаки складу злочину, однак у справах про зловживання владою або службовим становищем він набуває особливого доказового значення, оскільки слугує індикатором спрямованості умислу й дає змогу відмежувати злочинне зловживання від недбалості або неправильної правової оцінки фактичних обставин. Саме на цьому акцентувала Перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 23 квітня 2024 року у справі № 278/1664/20³.

У зазначеній справі Верховний Суд керувався тим, що наявність формальних порушень у діяльності службової особи та навіть настання майнових наслідків у вигляді зменшення обов'язкових платежів не є достатніми для кримінально-правової кваліфікації за ст. 364 КК України за відсутності доведеності зацікавленості службової особи в отриманні неправомірної вигоди третьою особою. Суд прямо зауважив, що твердження сторони обвинувачення про корисливу спрямованість дій обвинуваченого не може ґрунтуватися на припущеннях або ймовірнісних висновках, а має бути підтверджений сукупністю доказів, які виключають альтернативне, незлочинне пояснення його поведінки.

Отже, у справі № 278/1664/20 мотив і зацікавленість службової особи фактично були використані як «доказовий міст» між об'єктивною стороною діяння та спеціальною метою, передбаченою диспозицією ст. 364 КК України. Верховний Суд зауважив, що навіть істотні порушення службових обов'язків не можуть автоматично трансформуватися в злочин без доведення того, що ці порушення були інструментом досягнення заздалегідь визначеної мети у вигляді одержання неправомірної вигоди.

У цьому контексті правова позиція, викладена в постанові Об'єднаної палати ККС ВС від

¹ Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 359/2636/19 від 11 черв. 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119873523>

² Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 278/1664/20 від 23 квіт. 2024 р. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=1000030e512e9c57f869d5785e35813f768884®num=118725220>

³ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 757/11969/18-к від 10 лют. 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228095>

10 лютого 2025 року у справі № 757/11969/18-к, не заперечує, а логічно переосмислює роль мотиву в структурі суб'єктивної сторони злочину. Відмова від визнання мотиву як формально обов'язкової ознаки складу злочину не означає його виключення з процесу доказування. Навпаки, за відсутності домовленостей, контактів або інших очевидних форм взаємодії між службовою особою та вигодонабувачем саме мотив і пов'язані з ним обставини набувають вирішального значення як засіб встановлення спрямованості умислу.

Цей підхід концептуально узгоджується зі збіжною окремою думкою судді, який зазначив, що визначальною ознакою злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є не факт порушення службових повноважень, а доведена мета одержання неправомірної вигоди. Мотив у такому разі є не самостійним елементом складу злочину, а важливим аналітичним інструментом, за допомогою якого суд оцінює, чи виключено інші, незлочинні причини поведінки службової особи¹.

Отже, системний аналіз судової практики дає підстави для висновку, що сучасне тлумачення ст. 364 КК України формує багаторівневу модель суб'єктивної сторони, у якій спеціальна мета одержання неправомірної вигоди є нормативно обов'язковою, натомість мотив, хоча й не належить формально до складу злочину, виконує ключову розмежувальну та доказову функцію. Такий підхід забезпечує баланс між ефективністю кримінально-правової протидії корупції та дотриманням принципів правової визначеності, справедливості й *ultima ratio* кримінальної відповідальності.

Висновки

Можна констатувати, що сучасна доктрина та практика Верховного Суду демонструють високий рівень усвідомлення значущості суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, для належної кримінально-правової кваліфікації зловживання владою або службовим становищем. Аналіз чинного законодавства та судової практики засвідчує, що суб'єктивна сторона цього злочину є багаторівневою конструкцією, яка охоплює обов'язковий прямий умисел щодо протиправного використання влади або службових повноважень, спеціальну мету одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, а також мотиви, що визначають спрямованість поведінки

службової особи. Визнання ключової ролі спеціальної мети у формуванні складу злочину дає змогу відмежувати кримінально каране зловживання владою від адміністративних чи дисциплінарних проступків, що є критично важливим для забезпечення принципу юридичної визначеності та пропорційності кримінальної відповідальності.

Дослідження сучасної судової практики Верховного Суду, зокрема у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20 та № 757/11969/18-к, засвідчило наявність певної варіативності в тлумаченні ролі мотиву та спеціальної мети, що відображає динаміку правозастосовного процесу та правову дискусію у сфері кваліфікації службових зловживань. Зокрема, практика Об'єднаної палати свідчить про тенденцію зосередження уваги на усвідомленості дій службової особи й настанні наслідків у вигляді неправомірної вигоди, натомість класична доктрина визначає пріоритет спеціальної мети отримання неправомірної вигоди як центрального елементу складу злочину. Така дискусія акцентує на необхідності комплексного оцінювання суб'єктивної сторони, що охоплює взаємодію умислу, мети й мотивів, для забезпечення повноти кримінально-правової оцінки й уникнення формалізму в правозастосуванні.

Порівняльно-правовий аналіз національного та міжнародного антикорупційного законодавства дає змогу констатувати, що українська модель криміналізації зловживання владою або службовим становищем зосереджує увагу на фактичному використанні службових повноважень для одержання неправомірної вигоди, що відповідає загальноприйнятим міжнародним стандартам, зокрема положенням Конвенції ООН проти корупції та Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Водночас український підхід конкретизує ці принципи, акцентуючи на протиправності способу отримання вигоди та суспільній небезпечності такого використання службових повноважень.

З огляду на викладене вище, доходимо висновку, що ефективна кримінально-правова протидія зловживанню владою або службовим становищем можлива лише за умови інтегрованого підходу до оцінки суб'єктивної сторони злочину, який поєднує прямий умисел, спеціальну мету й мотиви. Такий підхід забезпечує не лише адекватну кваліфікацію правопорушень, а й уніфікацію правозастосовної практики, гармонізацію національного законодавства з міжнародними антикорупційними стандартами та підвищення ефективності системи кримінальної юстиції в протидії корупційним виявам.

¹ Окрема думка судді до постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 10 лют. 2025 р. у справі № 757/11969/18-к. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000369da22bf6fb237a8355a9a13cc1d5cf1®num=125558711>

References

- [1] Aidynian, A.V. (2021). Some issues of differentiation between abuse of power or official position and exceeding power or official authority in the judicial practice of Ukraine. *Kyiv Journal of Law*, 3, 171-176. DOI: 10.32782/klj/2021.3.27
- [2] Buchynskiy, A.Y. (2024). Some problems of abuse of power and official position. *Criminal Law and Criminology; Penal Law*, 4, 155-160. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.4.26
- [3] Buchynskiy, O.Y. (2024). Features of counteraction to abuse of power or official position committed by civil servants. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 31, 31-35. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.4
- [4] Burdin, M.Yu., & Yushkevych, O.H. (2024). Abuse of power and official position by military personnel under special period and martial law conditions. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(32), 622-636. DOI: 10.32631/vca.2024.2.45
- [5] Derevianko, S., & Kliuba, R. (2025). Abuse of restrictions on human rights and freedoms under martial law: threats and consequences for the democratic system. *Bulletin of Prykarpattia University. Series "Political Science"*, 21, 155-164. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-21-12
- [6] Horobets, O.V. (2025). Method of abuse of power or official position as an element of criminalistic characterization. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 04(3), 155-164. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.23
- [7] Hrytsiuk, I.V., & Kachan, T.V. (2021). Implementation of certain measures to secure criminal proceedings during investigation of abuse of power or official position. *International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)*, 16, 157-168. DOI: 10.33244/2521-1196.16.2021.157-168
- [8] Kachan, T.V. (2025). Use of special knowledge during investigation of abuse of power or official position. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 02, 1009-1013. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.149
- [9] Kharchenko, V.B. (2022). Socially dangerous acts committed through abuse of official position as corruption-related criminal offenses. *Modern Achievements and Development Vectors of Contemporary Jurisprudence*, 651-684. DOI: 10.36059/978-966-397-244-2-2-9
- [10] Khavroniuk, M.I. (2024). *Issues of criminal liability for abuse of official powers. Criminal-Law Counteraction to Corruption in Wartime and Post-War Ukraine*: Materials of the International Scientific Conference (pp. 12-19). Kharkiv: Pravo. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1707fc5-5187-4f90-9e12-6f29d7ece347/content>
- [11] Krasnytskyi, I.V. (2025). Correlation between norms on abuse of power or official position and exceeding power or official authority: quality of regulation and law enforcement issues. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 88(3), 142-149. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.3.21
- [12] Kyrychenko, O.V. (2023). Features of the object of proof in criminal proceedings on crimes related to abuse of power or official position. *Criminal Procedure Law and Criminology*, 2, 227-233. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.33
- [13] Pervii, V. (2022). Covert investigative (search) actions as a means of collecting evidence during investigation of crimes related to abuse of power or official position. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 393-398. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-393-398
- [14] Podkovenko, T., & Holubieva, I. (2022). Abuse of law: general theoretical aspects. *Current Problems of Jurisprudence*, 3(31), 22-28. DOI: 10.35774/app2022.03.022
- [15] Polonka, I.A. (2023). The category "abuse of law" in legislation of European countries: lessons for Ukraine. *International scientific and practical conference* (pp. 16-19). DOI: 10.30525/978-9934-26-116-9-3
- [16] Popov, H.V. (2025). Criminal liability for abuse of power or official position in the construction sector. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 6(3), 98-110. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.14
- [17] Popovych, O.V., Tomash, L.V., Latkovskiy, P.P. (et al.). (2022). *Criminal Law of Ukraine. Special Part. Chernivtsi*. DOI: 10.32837/11300.18921
- [18] Soroka, L.V. (2025). Legal collision under martial law: who is responsible for exceeding power? *Legal Bulletin*, 3(76). DOI: 10.18372/2307-9061.76.20537
- [19] Tsyvinskyi, O.I. (2022). Problems of interpretation of the concepts "appropriation", "embezzlement", and "acquisition through abuse of official position" in Articles 191, 262, 308, 312, 313, 410 of the Criminal Code of Ukraine. *Law Journal of Donbass*, 4(81), 2, 149-154. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-149-154
- [20] Vozniuk, A.A., & Mishura, M.V. (2024). Subject of influence abuse: current issues of criminal law doctrine and law enforcement. *Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko*, 3(107), 45-63. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.45-63

Список використаних джерел

- [1] Айдинян А. В. Окремі проблеми розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень у судовій практиці України. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 171–176. DOI: 10.32782/kjp/2021.3.27
- [2] Бучинський А. Й. Деякі проблеми зловживання владою та службовим становищем. *Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право*. 2022. № 4. С. 155–160. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.4.26
- [3] Бучинський О. Й. Особливості протидії зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 31. С. 31–35. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.4
- [4] Бурдін М. Ю., Юшкевич О. Г. Зловживання військовою службовою особою владою та службовим становищем в умовах особливого періоду та воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 622–636. DOI: 10.32631/vsa.2024.2.45
- [5] Дерев'янка С., Клуба Р. Зловживання обмеженнями прав і свобод людини в умовах воєнного стану: загрози та наслідки для демократичного устрою. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2025. Вип. 21. С. 155–164. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-21-12
- [6] Горобець О. В. Спосіб зловживання владою або службовим становищем як елемент криміналістичної характеристики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 04. Ч. 3. С. 155–164. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.23
- [7] Грицюк І. В., Качан Т. В. Здійснення окремих заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування зловживання владою або службовим становищем. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 157–168. DOI: 10.33244/2521-1196.16.2021.157-168
- [8] Качан Т. В. Використання спеціальних знань під час розслідування зловживання владою або службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 02. С. 1009–1013. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.149
- [9] Харченко В. Б. Суспільно небезпечні діяння, вчинені шляхом зловживання службовим становищем, як корупційні кримінальні правопорушення. *Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції*. 2022. С. 651–684. DOI: 10.36059/978-966-397-244-2-2-9
- [10] Хавронюк М. І. Питання кримінальної відповідальності за зловживання службовими повноваженнями. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 24 листоп. 2023 р.)*. Харків : Право, 2024. С. 12–19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1707fc5-5187-4f90-9e12-6f29d7ece347/content>
- [11] Красницький І. В. Співвідношення між нормами про зловживання владою або службовим становищем та про перевищення влади або службових повноважень: питання якості унормування та правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 142–149. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.3.21
- [12] Кириченко О. В. Особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням владою або службовим становищем. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика*. 2023. № 2. С. 227–233. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.33
- [13] Первій В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 393–398. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-393-398
- [14] Подковенко Т., Голубева І. Зловживання правом: загальнотеоретичні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 22–28. DOI: 10.35774/app2022.03.022
- [15] Полонка І. А. Категорія «зловживання правом» у законодавстві європейських держав: оцінка досвіду для України. *International scientific and practical conference*. 2023. С. 16–19. DOI: 10.30525/978-9934-26-116-9-3
- [16] Попов Г. В. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем у будівельній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 3. С. 98–110. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.14
- [17] Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / [О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський та ін.]. Чернівці, 2022. 319 с. DOI: 10.32837/11300.18921
- [18] Сорока Л. В. Правова колізія під час воєнного стану: хто відповідь за перевищення влади? *Юридичний вісник*. 2025. № 3 (76). DOI: 10.18372/2307-9061.76.20537
- [19] Цивінський О. І. Проблеми тлумачення понять «привласнення», «розтрата» та «заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» у статтях 191, 262, 308, 312, 313, 410 Кримінального кодексу України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Т. 2. С. 149–154. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-149-154
- [20] Вознюк А. А., Мішура М. В. Суб'єкт зловживання впливом: актуальні питання доктрини кримінального права та правозастосування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 45–63. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.45-63

FEDYTNYK Vasyi

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-Trial Investigation of the National Institute of Internal Affairs No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2890-0780>

Abuse of Power or Official Position: Modern Doctrine and Practice of the Supreme Court

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of criminal liability for abuse of power or official position in the context of modern criminal law doctrine and the practice of the Supreme Court of Ukraine. The focus is on examining the subjective side of the criminal offense under Article 364 of the Criminal Code of Ukraine, which includes direct intent, a specific purpose-to obtain any unlawful benefit for oneself or other individuals or legal entities-as well as the motives that determine the orientation of the unlawful conduct of the public official. The current version of Part 1 of Article 364 of the Criminal Code of Ukraine is analyzed, according to which criminal liability is linked to the intentional use of power or official position contrary to the interests of service, provided that significant harm occurs to legally protected rights and interests. Special attention is given to the evolution of the legislator's approaches to defining the purpose of obtaining unlawful benefits as a constitutive element of the offense. The article examines recent case law of the Supreme Court and the Cassation Criminal Court (cases No. 359/2636/19, No. 278/1664/20, No. 757/11969/18-к), which demonstrates the existence of different approaches to interpreting the role of motive, purpose, and awareness of the official's actions in the structure of the subjective side of the offense. The legal debate concerning the relationship between the purpose of obtaining unlawful benefit and the mere fact of intentional abuse of power in the qualification of acts under Article 364 of the Criminal Code is highlighted. A comparative legal analysis of national and international anti-corruption standards is conducted, in particular the provisions of Article 19 of the UN Convention against Corruption and Article 2 of the Civil Law Convention on Corruption, which allows justifying the key role of the unlawful use of official powers to obtain unlawful benefits and the necessity to adhere to the principles of legal certainty and proportionality of criminal liability. The conclusions emphasize that a comprehensive assessment of the subjective side of abuse of power or official position, prioritizing the specific purpose of obtaining unlawful benefit, is a necessary condition for proper criminal-law qualification, effective counteraction to corruption, and harmonization of national law enforcement practices with international standards.

Keywords: abuse of power; official position; subjective side of criminal offense; intent; unlawful benefit; purpose; motive.